

GÜNÜMÜZ AZERBAYCAN ŞİİRİNDE TARİHİ GEÇMİŞİMİZİN YANSISI

Dr. Tefik ABDULHASANLI¹

ÖZ

Makalede siyasal konularda yazmış Azeri şairlerinin şiirleri incelenmektedir. Burada Azerbaycan edebiyatı temsilcilerinin politik şiirleri araştırma objesi olmanın yanısıra, tarihi geçmişimizin de günümüz açısından öğrenilmesine çaba gösterilmiştir. Başka başka şairlerden verilen örneklere dayanarak T. Abdulhasanlı geçmişe bugünün, bugüne de geçmişin aynasından bakılarak Azerbaycan politik şiirinin Sovyet egemenliği dönemlerindeki durumu ve gelişmesine ışık tutulmuş ve bu aynada beliren özellikler üzerine ilginç fikirler söylenilerek, bir sıra sonuçlara varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Şiir, Tarih, Azerbaycan Şiiri, Edebiyat

THE REFLECTION OF THE HISTORICAL PAST IN MODERN AZERBAIJAN LYRICS

ABSTRACT

The works of Azerbaijani poets are revealed in this article who wrote in historical themes.

Here, the author gives importance to the study of our historical past from modern point of view as well he draws the political poems written by modern poetic representatives to the research objects. There looks at the past from today's point of view and vice-verse basing on the samples given by different poets, he shows the modern state, peculiarities and the ways of development of Azerbaijan poetry and he makes his interesting opinions on arising features, achieves several scientific results.

Key words: Azerbaijan, Poetry, History, Azerbaijan Poetry, Literature

¹ Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi, Azərbaycan Dili Bölüm Başkanı, t.abdulhasan@aseu.az

GİRİŞ

Şiirimizde tarihsel konular her zaman önemli yer tutmuştur. Günümüzün bir kısım sorunlarını çok da doğal olarak şairlerimiz salt geçmişimize dayanarak, geçmişin şanlı sayfalarının aynasında yansıtmaya çalışmışlardır. Çünkü geçmişin idrak olunmasında çağdaşlığın her zaman rolü olmuş ve her zaman bugünün aynasında görülen geçmiş “çağdaş geçmişe” dönüşür, başka deyişle bugüne münasebet geçmişe münasebeti şartlandırır. Çağdaşlık – geçmişi görmeye, geçmişin idrak olunmuş kuralauygunlukları ise çağdaşlığın hatta yarınımibile önceden görmeye yardım eder. (Y. Karayev,1987:98)

Ulusal değerler, halkın hafızası, tarihin öğüt dersleri, tarihi kahramanlar, onların yaptıkları büyük işler, önemli tarihsel olaylar, bunların halkın kaderinde bıraktığı izler ve diğer bu gibi özellikler şiirimizde önemli edebi konular arasında yer almaktadır.

Fakat Sovyet döneminde, özellikle de Sovyet egemenliğinin ilk aşamalarında (20 –30–40’lı yıllarda) edebiyatta, genel olarak politik konularda yazmanın zor bir iş olduğunu vurgulamamız gerekir. Bu yüzden de politik şiirin olanakları, konu alanı çok kısıtlıydı, bolşevik devriminin dönemleri, devrimin kahramanları ve sınıfı – ideolojik savaşlar gibi dar konu çerçevesine sığdırılmak zorundaydı. Politik şiirde çağdaş konular sadece Sovyet kuruluşunu övmekle kısıtlanmaktaydı. O zamanın politik şiirinin durumunu anlamak için dönemin sosyal – manevi ortamını topyekun şekilde göz önünde bulundurmak yeterlidir.

Fakat mevcut tüm yasaklara rağmen edebiyatımız, ayrıca şiir, özellikle de politik şiir Sovyet döneminde (özellikle de 60’lı yıllardan sonra) gelişmekte devam etti: tarihsel konulara koyulan ‘yasaklar’, vetolar kaldırıldıkça, bu konularda birbirinden güzel eserler yazılmaya başladı.(Gkkerman,1986:95)

Tabii ki, tarihsel konularda ciddi, muazzam eserler genelde sadece poem janrında kaleme alınmaktaydı. Bunun yanısıra ilginç ve dikkati çekici şiirler de yazılmakta ve sayısı giderek artmaktaydı.

Azerbaycan Şiirinde Güney ve Kuzey Azerbaycan Konusu

Önemli politik konulardan biri olan Azerbaycan’ın Güney ve Kuzey Azerbaycan’a ayrılması, parçalanması konusu üzerinden II. Dünya Savaşı sonrası yasak kaldırıldı. Bu adım Sovyet rejimin Doğu ülkelerine, özellikle de İran’a karşı politik tutumunun değişmesiyle ilgiliydi

ve çok pragmacı – dışavurumcu nitelik taşımaktaydı. Fakat buna rağmen bu olay şair ve yazarlara ‘parçalanmış Azerbaycan’ konusunu gündeme getirme ve milli birlik düşüncesini aşılama imkanı sağlamış oldu. Sanat adamlarımız bu imkanı yeterince kullandılar. Böylece, politik şiirimizde ‘Güney’ konusu yer aldı ve bu konuda bir sürü eserler yazıldı.

S.Rüstem’in ‘Güney’le bağlı şiirlerinin toplandığı ‘İki Yaka’ kitabı Devlet Ödülü aldıktan sonra şiirimizde bu konu daha da yaygınlaştı ve gelişti. (E.Ağayev,1974,№7,65) Ama, ‘Güney’le bağlı yasak tam değil de, kısmen kaldırılmıştı. Şöyle ki, Azerbaycan’ın tarihi, onun ikiye parçalanması tarihi üzerine gerçeği yazmak veya söylemek imkansızdı. Azerbaycan tarihinin halkımız için feci olayı sayılan – ‘Gülüstan’ anlaşmasıyla bağlı disident edebiyat örneği gibi ortaya çıkan yegane bir eser vardı. Bu, 1959 yılında ünlü şairimiz Bahtiyar Vahapzade’nin yazdığı ve bugün diller ezberi olan ‘Gülüstan’ manzumesiydi. Manzume o zaman yayınlanamadıysa da, aydınlarımız arasında ün kazanarak, elyazması ellerde dolaştı. (Eser yalnız 80’lerin sonuna doğru yayın yüzü görebildi.) Manzumede şair büyük cesaretle o tarihi cinayeti yapmakla bir milleti, bir memleketi ikiye ayıranları suçluyor, onların şerefsiz hareketlerini açığa vurarak, kendilerini lanetliyor:

Necə ayırdınız dırnağı ətdən,
Ürəyi bədəndən, canı cəsəddən?
Axı kim bu haqqı vermişdir sizə,
Sizi kim çağırmış Vətənimizə?
Neçə vaxt səngərdə hey ulaşıdılar,
Gülüstan kəndində sövdələşdilər,
Bir ölkə ikiye ayrılısın deyə! (B.Vahapzade,1991:147)

Vatanın zor gücüne bölündüğü o dehşetli, feci günde şairin hayallerine göre tüm ulularımızın, yenilmez kahramanlarımızın ruhları feryat koparırmış:

Göy də guruldemiş deyirlər o gün,
Çölləri, düzləri buludlar sarmış.
O göy gurultusu ulu Babəkin
Ruhuymuş hönkürüb, fəryad qoparmış. (B.Vahapzade,1991:148)

B.Vahapzade halkımızın tarihinde ebediyen matem, ayrılık, hasret günü gibi anılan ‘Gülüstan’ anlaşmasının yapıldığı o müthüş günü daha sonralar da şiirlerinde çok kez hatırlayarak suçluları lanetle damgalamıştır. Milleti rezil eden bu anlaşmanın 150 yılıyla ilgili yazdığı bir şiirinde şair yakına yakına halkın faciasını kendisine ‘bayram’ gibi sunduklarından söz ediyor:

Tapdamaqmı olar haqqı bu qədər?
Yüz əlli ildir ki, soyurlar bizi.
Bu heç.
Bizə bayram elətdirirlər
Tarixdə ən böyük faciəmizi.

Vətəni satmışıq... Buna yanmıram,
Ağır bir qədərlə üzbəüz olduq.
Ona yanırım ki, o heç, bu bədnam
Alverin dəllalı özümüz olduq. (B.Vahapzade,1991:35)

Tarihimizin bu feci dönemiyle ilgili eserlerin hepsinde halkın bölünmezliği, er geç birleşeceği ilkesi, hasret ve keder duygusu yansıtılmıştır. ‘Güney’ konusu bugün de bütün Azerbaycan şairlerinin cana yakın saydığı bir konu olarak kalmakta devam ediyor.

‘Güney’ konusunun Azerbaycan’ın bölünmesi, parçalanması tarihinin bütün şairlerimiz için düşündürücü bir konu olarak kaldığını vurguladık. Bu konuda yazan şairler arasında şüphesiz ki, aslında Araz’ın öte yakasından olup da, bu yakasında oturan Balas Azeroğlu, Ali Tude, Medine Gülgün, Söhrap Tahir gibi şairlerin ‘Hasret şiirleri’ önemli yer tutmaktadır. Onların yaratıcılıklarında bu konu doğal sebeplerden, hem de kişisel, içten gelen duyguların objektivi olarak ortaya çıkmaktadır ve şiirimizde kendine özgün eğilim, hat oluşmuş bulunuyor. Bu şairlerin yaratıcılığı ayrıca bir araştırma konusu olduğu için burada onlar hakkında ayrıntılı konuşma ihtiyacı duymadığımızdan politik şiirin diğer konularından bahsedeceğiz.

‘Güney’ konusunun yasaktan kurtulmasıyla kendi ufuklarını genişleten politik şiir giderek daha da zenginleşmeye başladı. Milli – tarihi hafıza ve günümüzün gerçekleri arasındaki yoğun manevi – ahlaki, psikolojik – genetik ilişki, bağlantı aramak şiirin önünde yeni yeni yollar ve

ufuklar açmış oldu. 60'lı yıllardan itibaren ve özellikle de 80'li yılların ikinci yarısından tarihe karşı itiraz ve halkın kendi tarihini tam gerçeğiyle bilmek hukukunun saptanması ve s. bu gibi konular politik şiirin ana motiflerini teşkil etmekteydi. (M.Arif.1966:74)

Totaliter Rejimin Türk Halklarını Baskı Altında Tutmasıyla İlgili Şiirler

İmparatorluğun esareti, ulusal tarihe Sovyet ideolojisinin nihilist münasebeti döneminde halkımızın kendi milli hafızasından uzak tutulması, soy kökünün, aslının unutturulması büyük bir bela gibi şairlerimizin her zaman endişesine neden olmuştur. Halk şairimiz Bahtiyar Vahapzade daha 1977 yılında yazdığı 'Tarih' isimli şiirinde (bu şiir 1993 yılında yayınlanmıştır) bu ağırlı problemi çok güzel şekilde ifade etmiştir:

Bizi ayırdılar mənliyimizdən,
Millət kökdən qopan bir budaq oldu.
Süzüldü yad səsi öz neyimizdən
Keçmişin üzünə indim ağ oldu.

Hələ unuduldu Quran da, din də,
Keçib gəldiyimiz yollar danıldı.
Əridik özgələr, yadlar içində,
Hünərli, zəfərli illər danıldı.

Tarixdir hər daşın, qayanın yaşı.
Tarixlə bağlıdır insan yurduna
Yox isə bir xalqın tarix yaddaşı

Vətən də quruca torpaqdır ona.(B.Vahapzade,1991:36)

Vatanın insan için sadece kuru topraktan ibaret olmaması için tarihin, milli hafızanın, kan ve gen hafızasının sosyal – felsefi anlamını, önemini anlatan şair bunu hem de manevi – ahlaki kategori olarak ele almaktadır. Harihi tahrif etmekle sakat hale getirilen, yalanlar ve sahteliklerle doldurulan, gerçek geçmişinden ayrılan bir halk, 'millet' değilse, bu millete mensup herkes aslından, kökünden habersiz bir vücut, anlamı ve muhteviyatı olmayan bir insandır. (Ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov milli kan ve gen hafızasından mahrum bu tür acayip vücutları daha sonra

‘mankurt’, yani soyunu, neslini kaybetmiş adlandırdı). B.Vahapzade’nin şiirlerinin büyük bir kısmında okurlara iletmek istediği temel fikir bundan ibarettir. Şair milletin bugünü ve yarını, insanların manevi – ahlaki bütünlüğü için tarihin, tarihi hafızanın yerini hiç bir şeyin tutamayacağına emin olduğu içindir ki, sömürgecilik yıllarında halkımızın tarihinin sahte hale getirilmesine karşı tüm ruhuyla itiraz ediyor.

Totaliter Sovyet rejimi döneminde yazdığı, fakat o zaman (yani 1978’de) yayınlatamadığı başka bir şiirinde (‘Örümcek Ağ Ördü’) kendi hiddet ve öfkesini açıkça belirtir:

Tariximiz dağıldı,
Uydurma tarix ilə kimliyimiz anıldı -
Öz kökünü bilməyən gözücüklü bir millət
Zamanın yollarında hər addımda yanıldı.
Uydurma tarix bizi anamızdan ayırıb
Yad anadan alınmış bələkdə qundaqladı.
Özülümüz laxladı.
Bu xalqın tarixini düzbildirən, düz yazan
Tarix kitablarında hörümçək tor bağladı. (B.Vahapzade,1993: 47)

Şair milli tarihini, kan ve gen hafızasını kaybetmiş bir halkın artık kendi önceki hayşşyet, gurur ve şerefini koruyamaz hale geldiğini, miskinleşerek esaret, zulüm ve her türlü hakarete bile tahammül etmek ve şerefsiz ömür sürmek zorunda kaldığını göstere rek bu türlü manevi aşınmalardan acı acı şikayetlenerek şöyle yazıyordu:

Cəsur keçmişimizdən üzüldü əllərimiz,
Şərəf bildik özgəyə qul olmağı yoxsa biz?
Hər cürə zülmü udduq,
Köləliyi qazanıb, kişiliyi unutduq.
Vəcdan, düzlük, həqiqət sürgün oldu bu yerdə,

Yaltaqlıq və xəyanət silahını yağladı.
Cəsarət qılıncının ağzı düşdü kəsərdən,
Qəbzəsində, qınında hörümçək tor bağladı.

Dilimiz yasaq oldu.

Ruhumuz qəlbimizdə əbədi dustaq oldu.

... Biz beləcə yaşadığ, yaşamadıq. (B.Vahapzade,1993:49)

Geçmişin unutulması, unutturulması, şaire göre öyle büyük bir facia ki, bu faciayı yaşayan halkı, onun her bir evladını manevi açıdan kör yapar, tüm ahlaki değerler, kri teryumlar karıştırılır, millet ve kişi gururunu kaybeder, onuru ayaklar altında çiğnenir. Bu meselenin sadece bir tarafıdır. Unutkanlık, kendi geçmişini, tarihin öğüt derslerini unutmak, zaman geçtikçe o halkı yeni yeni belalara, facialara sürükler. Son on yılda halkımızın yaşadığı çekilmez acıların başlıca sebeplerinden biri de bu unutkanlığımız, tarihimize arka çevirmemizdir. Bu gerçeği bugün milletimizi temsil eden her bir kesin doğrulayacağı kanısındayız.

Azerbaycan Şiirinde Ermeni Katliamı Konusu

Şair B.Vahapzade faciaların daha başından – Ermeni gasiplerin Azeriler’i katliam ının ilk günlerinden bu gerçeği tüm çıplaklığıyla halka beyan etti. Halkımızın ünlü toplum adamlarından biri olan Ömer Faik Nemanzade’nin anısına yazdığı ‘Unutkanlık’ adlı şiirinde o, sinsin, hilekar komşularımızın bize karşı tarihte defalarca türettikleri kanlı cinayetlerini, ihanetlerini başışlanmaz hata zannediyor:

Ömər bəy, hər sözün haydı, haraydı.

Deyilib elə bil bu çağımızda.

Sənin bu fəryadın sırğa olaydı,

Daim səslənəydi qulağımızda.

Əsrin əvvəlini unutmuşuq biz.

Saldın yadımıza dünənimizi.

Sadəqəlbliyimiz, təmizliyimiz

Tarixdə nə qədər aldatmış bizi.

... Erməni zülmündən yüz ildən bəri

Daşdan-daşa dəydi bu xalqın başı,

Unutdu çəkdiyi müsibətləri,

Niyə oğurlandı onun yaddaşı? (B.Vahapzade,1979:19)

Daha yüzyılın başlarında bazı milliyetçi toplum adamlarının uyarılarına rağmen sahte, yalancı proletarya internosyalizmi ve Sovyet halklarının ‘ebedi dostluğu’ sloganı na uyararak namussuz ve sinsi düşman tarafından aniden yakalanmamız bizlere nasıl da pahaya mal oldu. Bunların temelinde bir taraftan düşmanlarımızın sinsi niyetlerini safça unutmamız varsa, diğer taraftan ulularımızın, önderlerimizin söylediklerine önem verme memiz, onları yeterince hatırlamamız durur. B.Vahapzade ünlü önder, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nin (1918 - 1920) kurucusu Mehmet Emin Resulzade’nin hatırasına yazdığı ‘Bir Ulu Mezar’, ‘M. E. Resulzade’nin anısına’ adlı şiirlerinde okurlara yukarıda değindiğimiz fikirleri aşıyor. Şair ulu M. E. Resulzade’nin ruhuna hitap ederek hüznle şöyle yazıyor: ‘Borçlu iken Vatan sana, halk sana, bu topraktan verem medik bir mezarlık yer sana’. Halbuki bu halka ihanet edenlere yüce yüce tunc anıtlar yapıldı. Bu çelişkiler içinde çırpınan şair kalbi haksızlık, adaletsizlik, değervermezliğe karşı isyan ediyor. Ayrıca, temeli sevgiyle yapılmayan anıt tunç bile olsa, cabuk yıkılır, fakat ‘kalblerimize göçmüş’ M.E. Resulzade’nin mezarı ‘temeli nefretten yapılmış yüz anıttan yüz kez bile dayanıklıdır’ diyor. Elbet ki, her zaman hakkı söyleyen şairin bu kez de sözünde büyük hak vardır.

Daha 1987 yılında M.E.Resulzade’nin mezarını ziyaret eden B.Vahapzade milletimizin indirilmiş istiklal bayrağının bir zaman yine kalkacağına iyimserlik duygusuyla emin ediyordu:

Dəydi bir-birinə əvvəl də, son da.

Yatır bu məzarda eşqim, vicdanım...

Qədim türk elinin ana qoynunda.

Yatır bu məzarda qüdrətim yatır,

Dünənki şərəfim, şöhrətim yatır.

...Atam azadlığın nə olduğunu,

Onun ləzzətini dərk eytdi xalqın

Sabah, ya birigün bilirəm bunu.

Yenə qalxacaqdır enən bayrağın. (B.Vahapzade,1993:11)

Ulularını, tarihi şahsiyetlerini tanımak, onları anmak, düşünce ve yaptıklarını yaşatmak azminde bulunan halk ne kadar zor ve ağır olsa bile, er geç kendi bağımsızlığına kavuşur, refah

ve saadet yoluna girer. Tarihin öğütlerinden ders almak, milletin M.E. Resulzade gibi namuslu, hak, adalet uğruna mücadele veren evlatlarına sadakat, bağlılık o milletin varlığının, mevcutluğunun ve kalkınmasının en iyi belirtisidir. B.Vahapzade'nin tarihi şahsiyetlere ve tarihi olaylara hasrettiği şiirlerinde ana leytmotif de bu inancıdır.

Azerbaycan Şiirinde Büyük Şairlerin Yeri:

a) Şah İsmayil Xatayi

Eski ve şanlı tarihimizin ayrı ayrı unutulmaz şahsiyetleri hakkında yazan diğer şairlerimiz de konuyu halkın kendi milli benliğini idrak etmesi, uyanması ve milli kalkınma sorunları çerçevesinde kaleme alıyorlar. Bu tür bilinen şahsiyetlerden biri bilindiği üzere Sefeviler Devleti'nin kurucusu – büyük devlet adamı, komutan, güzel lirik – panteist şair olan Şah İsmayil Hatayi, hem de trajik bir şair olduğu için şair ve yazarlarımızın ilgi ve dikkatini çekmiş, hakkında bir çok eserler yazılmıştır. Faciası ise belli olduğu gibi bir taraftan Azerbaycan devletçiliğinin kalkınmasında ve gelişmesinde emsalsiz hizmetleri olan bu insanın, diğer taraftan da Türk dünyasının parçalanmasında da önemli rol oynamasıyla ilgilidir. (Türk hükümdarı Sultan Murat Beyazıtla savaşı) Bu ikilik Ş.İ.Hatayi'nin şahsiyetine olan ilgiyi artıran etkenlerdendir. Şair Mehmet İsmayil 'Şah İsmayil'in Ruhü' şiirinde kahramanın karakterindeki bu ikiliği çok doğru şekilde ifade edebilmiştir:

Qeyrət mənı oyadar,
Düşmən baş qaldıranda.
Qəlbim Təbrizdə yatar
Günəşim Çaldıranda
Gəthagetdə lal duran
Gəlhagəlsiz qalırmiş.
Qardaşa əl qaldıran
Özü əlsiz qalırmiş.(M İsmayil,1995:24)

Suçlarının azapları içinde kavrulan, yanıp yakılan Şah İsmayil'in ruhunun çalkantılarını şair çok etkili şekilde verir ve onun derslerini, kaderinin fırtınalardan geçmiş tarihi sonuçlarını kahramanın diliyle okurlara iletir. Yazar kahramanın ruhunun görünmez mevcutluğunu tarihin, zamanın gerdişlerini etkilediğini şöyle ifade etmektedir:

Yolunu tutsa çənlər
G[ydəki günə baxsın.
Məni ölmüş bilənlər
Dönüb özünə baxsın.

Ölü dönər diriyə
Yuxuların çin vaxtı.
Qayıdaram geriyə
Tarixin çətin vaxtı.(M. İsmayil,1995:24)

Büyük Şah İsmayil'in ölmez ruhunun her zaman onun devamçıları ve evlatları olan bizleri izlediğine, tarihin en zor anlarında yanımızda olduğuna inandırmaya çalışan şair bu günümüzün geçmişimizden ayrılamaz olduğunu da vurguluyor.

M.İsmayil şiirlerinde vatandaşlık duygusunu, milli gayret, onur ve şeref hissini uyatmayı, coşturmayı başaran bir şairdir. Onun 'Savalan'da Uyuyan Yiğit' şiiri bu açıdan özellikle önemli ve etkileyicidir. Şair halkının mertlik ve kahramanlık sembollerine hitap ederek milleti ayağa kalkmaya, felaketler girdabından çıkmak için güç, kuvvet bulmaya, kendi namına, tarihine, ününe, ceddine laik olmaya davet ediyor.

Görüldüğü gibi şairlerimiz tarihi şahsiyet ve olaylarla bağlı yazdıkları eserlerinde genel olarak bugünün milli – sosyal ve manevi gerçekliğinin dikte ettiği sorunlardan bahsediyor, halkın kan ve gen hafızasını uyatmaya, ona hareketlilik kazandırmaya çalışıyorlar. Şiirlerin büyük bir kısmında vatanseverliğe çağırısı ruhunun, heyecanın doğması salt bununla ilgilidir. Bilindiği üzere milli - etnik kökle ilgilenme döneminde bu eğilimin edebiyatta ve özellikle de şiirde kuvvetlenmesi doğaldır.

Şiirimizin en iyi örneklerinde, görüldüğü gibi 'tarih çağdaşlığın manevi – ahlaki deneyim etkeni gibi ortaya çıkar'.

a) İmadeddin Nesimii

Şairlerimizin üslup özelliğini, benzer ve farklı yönlerini şüphesiz ki, onların aynı konuda yazdıkları eserleri kıyaslarken daha iyi şekilde belirlemek olur... Aynı tarihi kahramanlar, şahsiyetler hakkında yazılan şiirlerde bu, özellikle hemen dikkati çekmektedir. Örneğin,

B.Vahapzade'nin ulu şairimiz Nesimi'nin hatırasına yazdığı şiirinde apaydın bir heyecan ve zafer hiss olunmaktadır. Şiirde lirik – tarihi kahramanın nesiller için büyük ve benzersiz örnek olması düşüncesi öne çekilir, yazar gurur hissiyle Nesimi'nin tarihte yer almış büyük işlerinden söz açıyor:

O cür yaşamağı, o cür ölməyi
Özün bəyənmisən, özün seçmişən.
Həyatın bir yana, danıb hər şeyi
Sən öz ölümünlə heykəlləmişən.
Sənətin sığmadı dövrə, zamana,
Əsl şeirdən də hünər umuldu,
Hünərin bir yana, şeirin bir yana,
Hünərin şeirinə yaraşlıq oldu.(B.Vahapzade,1993:13)

B.Vahapzade'den farklı olarak A.Kürçaylı Nesimi hakkında yazdığı şiirinde bu büyük şahsiyetin insanlığı hayrette bırakacak işleri ve facialı hayatından bahsetmiyor. Şiirde özel olarak ihtiras ve zafer hissi de duyulmuyor. Şair hatta Nesimi'nin hayatı, kişiliği, yaptığı işleri hakkında tekrar bilgi vermeye bile lüzum görmüyor. O, kahramanını terennüm etmek, hakkındaki yüksek düşüncelerini okurlarıyla paylaşmak için bir başka yol seçmiştir. A.Kürçaylı'nın şiiri somut bir kişiye unvanlanmıştır. Yazar Nesimi'nin portresini yapan ressamı hitap ediyor. Bilindiği gibi ortodoks İslam geleneklerine göre Ortaçağ'da resim yaptırmak yasak olduğundan bir sıra ünlü sanat adamlarımız gibi Nesimi'nin de resmi bulunmuyor. Şairin portresini yapmak isteyen ressam eserlerinden emdiği hayal ürünleriyle onun resmini yapacaktır. A.Kürçaylı bu amaçla şair hakkındaki kendi düşüncelerini ressamla paylaşıyor:

Qardaşım, bircə ricam var ancaq
Sən Nəsimini çəkərkən elə çək
Baxışından səpələnsin şimşək.
Günəşin nurunu doldur gözünə.
Kişilik nəqş eylə dönməz üzünə
Kişilik atəşə yansın dönməz!
Soyunub buzda uzansın - dönməz!

Kişilik – tərsa soyulsun –dönməz!

Gözü xəncərlə oyulsun –dönməz!

Kişilik - bir tikəsin daldalamaz!

Kişilik – başladı qoymaz yarıda,

Söylər qul da mənəm, şah da mənəm.

O salar heyrətə allahları da,

Söylər tanrı da. Allah da mənəm!

Babamız şair İmadəddini sən

Qardaşım, bax. Bu sayaq çəkməlisən (A.Kürçaylı,1978:318).

Görüldüğü üzere şair burada Nesimi'nin suretini yaratmak için çok ilginç bir üslup seçmiştir. Kahramanını örnek olarak gösteren şair yukarıda sözedilen özellikleri aslında insanlığın zaferi, hayırın şer, ışığın karanlık üzerindeki zaferi gibi değerlendirir. Belli bir tarihi şahsiyetin manevi erişkenlik zirvesinden insanın zaman zaman sergilediği kudret ve muazzamlığı seyertmek – şairin başlıca ilkesidir.

Görüldüğü gibi, Nesimi hakkında yazılmış verdiğimiz her iki örnekte başlıca nitelik kahramanlığın terennüm edilmesidir. Fakat her bir şairin konuya kişisel yaklaşımı, her birinin kendine özgün üslup, veya yazma yöntemi kullanması onları birbirinden ayırmanın yanısıra okurların da dikkatini çekmektedir. Çünkü bu bağdamda üslup her bir sanat adamının kendine özgün farklandırma yöntemidir. 'Üslup - insandır' gerçeğini aynı bir konuda değişik şekilde yazılmış eserlerin mevcutluğunu dikkate alınca kesin şekilde doğrulamak olur.

b) Azerbaycan Şiirinde Tarihilik

Şiirde tarihilik çağdaşlığın idrak olunması, benimsenilmesi, geleceğin belirlenmesinde belirli bir role sahip olduğu zaman tarihsel konuların ilginç ve çekici olmasına şüphe yoktur.

Günümüz insanları düşündüren, endişelerine sebep olan konulara, sorunlara tarihin aynasından bakmak bir kısım şairlerimizin yaratıcılıkları için karakter özelliklerdendir. Bunu B.Vahapzade yaratıcılığı için de söyleyebiliriz. Azerbaycan şiirinde tarihle ilgili konulara B.Vahapzade kadar aşına olan, onun kadar eğilen, toplumsal – politik, manevi – ahlaki problemleri milli geçmişimizin ışığında yansıtmaya çaba gösteren ikinci bir şairimiz yoktur bile diyebiliriz. Zaman ve insan, tarih ve toplum, gelenek ve çağdaşlık gibi kavramlar şairin

yaratıcılığında hep beraber yer almaktadır. Şairin ‘At Kişnedi’ şiiri tarihten günümüze bakışın en iyi örneği sayılabilir:

At kişnədi...
Qazan xanın, Xançobanın
Qanı dindi damarımda,
Bu kişnərti havalandı,
Cingildədi damarımda...
Pəncərəni açıb gördüm,
Koroğlular, qoç nəbilər
Daşa dönüb, daş olubdur.

Qırat, Dürat arabaya qoşulubdur. .(B.Vahapzade,1993:13)

Sıradan bir olayla – atın kişnemesiyle halkımızın ulu tarihini, erenlerimizin, atalarımızın kahramanlıklarla dolu geçmişini anımsatan şair günümüzün acılı durumunu (şiir 1973’te yazılmıştır) da hatırlatmakla beklenmedik muhayesesiyle okurları sarsıtır, etki liyor. Tarihimizin şanlı sayfalarını çevirirken lirik kahramanın içinde sanki fırtınalar baş gösterir, tüm duyguları galeyan ediyor, unutulmuş tarih de, geçmiş de bir anlık günü müzde seslenir gibi geliyor insana – atalarımızdan miras kalan at kişnemesiyle:

At kişnədi...
Hirsimmənim, kinim mənəm
Dağı yardı, daşı dəldi,
Ağzına daş basdırılan
Bulaqların suyu gəldi... .(B.Vahapzade,1993:13)

Şu mısralarda şairin söylemek istedikleri hep açık: o, halka kendi tarihini, geçmişini unutmaya zorlayan rejime, onun soy kökünü kaybetmesine nefret ve itirazını bildiriyor. Nasıl da herşey tersine dönebilirmiş: halkın namus ve onur sembollerini alay hedefi yapan (Kırat, Dürat arabaya koşulmuştur) rejimin insanlıkdışı özelliği, zannimizce yukarıda geçen mısralarda çok etkin şekilde ifadesini bulmuştur.

B.Vahapzade’nin bu biçimde yazılmış şiirlerinde halkın tarihi geçmişiyle bugünkü gerçeklik arasında paradoksal zıtlıkların öne çekilmesi, tarihsel sorunların çağdaş durumla

kıyaslanması çok önemli yer tutmaktadır. ‘At Kişnedi’ şiirinde olduğu gibi ünlü Azeri şair Füzuli’ye yazdığı ‘Onun Perişanlığı’ şiirinde de bu özellik esastır. Şiir bütün lükte paradokslar üzerinde kurulmuştur:

Öz əsrində Füzuli
Axı nəyə ağlamış?
Mən anlaya bilmirəm
Türkü şöhrətləndirən
Sultan Səlim əsrini,
Şah İşmayıl əsrini,
Yamanlaya bilmirəm.

O öz zərrə dərdinə
Ümman dedi, dağ dedi,
O öz “yalanlarıyla”
Əsri də silkələdi.

Bizsə ağ yalanları
Daddıq həqiqət kimi,
Bədbəxtliyi səadət,
Zəhəri şərbət kimi. .(B.Vahapzade,1993:12)

Tarihimizin en kudretli aşamalarında yaşayan, acı, keder aşınası Füzuli’nin büyüklüğünü, muazzamlığını öne çekmenin yanısıra bu mısralarda şairin yaşadığı döneme, o dönemin acılı manzarasına büyük zaman prizmasından bakışı da yansıtılmaktadır. Daha sonra şair ulu deha için yapılmış anıtta durumumuza uygun özellikler arayıp buluyor. Şaire göre Füzülü’nün eğilmiş beline yüzyılın dertleri yüklenmiştir, şiirlerindeki ağrı acılar kendisinin yaşadığı yüzyıla değil de bugünüme unvanlanmıştır.

Onun pərişanlığı,
Köksündə od qalanmış,
Ana yurdu talanmış

Elin pərişanlığı.

Yüz yerə parçalanmış

Dilin pərişanlığı.

O sakitgörməkilə

Qaya kimi dayanıb,

Böyük türk millətinin

Dünəninəgüvənir,

Bu gününə ağlayır. (B.Vahapzade,1993:48)

Geçmişle bugünün kıyaslanması, tarihi şahsiyetlerin faaliyetlerine yeni bakış açısıyla göz atılması B.Vahapzade'nin bu tipli şiirlerinin esasını oluşturmaktadır. Bu özellik hatta onun milli geçmişimizle ilgisi olmayan tarihi konulardaki şiirlerinin de ana hattını oluşturmaktadır. 'Pompey Harabeleri Önünde' şiirini buna örnek gösterebiliriz. Burada şair Pompey şehrinin enkazlarının müze olmasından, ölü şehri görmek için her sene buraya binlerce turistin gelmesinden ve memleketin bir tek tarihsel anıtlar hesabına milyonlara kavuşmasından bahsediyor. Ve... aniden okurları beklenmedik bir soruyla karşı karşıya koyuyor:

Bəs biz?

Oyanmadıq əsrin səsindən.

Dondu sevgimiz də, nifrətimiz də.

Əcnəbi pul qırır xərabəsindən,

Bizə düşmən olub sərvətimiz də. (B.Vahapzade,1993:13)

"Bize düşman olmuş servetimiz de" – az kala kırk sene önce (şiir 1971 yılında yazılmıştır) Pompey şehrinin enkazları önünde durarak tarih ve bugünümüz, zaman ve dünya, halklar ve memleketler ve s. gibi kavramlar üzerine düşünen şairin bu mısralar büyük cesaret, vatandaşlık haysiyetinin belirtisiydi. Tarih ve çağdaşlık kavramlarıyla ilgili düşüncelerinde her zaman paradokslar alemiyle bizi sarsan şair B.Vahapzade'nin bir kısım şiirlerinin yazıldığı dönemlerde değil de, salt bugün, şimdi ışık yüzü görmesi, yayımlanması, araştırma ve tartışma konusu olması da devre özgün paradokslardan biri sayılabilir. Şairin 'Sandıktan Sesler' adıyla yayımlattığı şiirleri 'elyazmalar yanmıyor' meşhur kelamını bir daha hatırlatmanın yanı sıra, halkımızın milli hafızasının uyanmasında da büyük rolü ve hizmetleri olduğunu göstermektedir.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 36 Mayıs – Haziran 2013

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Tarihimizin, dünümüzün bugünümüzle, gelecekle sıkı bağılılığı yetenekli şairlerimizden olan Sabir Rüstemhanlı'nın yaratıcılığında da sürekli şekilde izlenen, yaşatılan konulardandır. Şairin 'Kan Hafızası', 'Kutsal Adetler', 'Tarihi Yaratanlar', 'Bu Yurt Bana Tanış Gelir', 'Kopuz Sesi', 'Şaman Duası', 'Yeni Perde', 'Vatan', 'Selam, Gence Kapısı' ve bir sıra diğer şiirleri halkımızın geçmişi, töreleri, kahraman insanları, tarihsel olaylarından bahseden muhteşem eserler sırasına girmektedir.

Şair S.Rüstemhanlı'nın şiirlerinde 'tarih' çok derin bir kavramdır, şair için vatan, yurt anlamı 'tarih' kavramı dışında mevcut değil. 'Vatan nedir?' sorusunun cevabı onun şiirlerinde her şeyden önce Vatan'ın geçmişi, manevi gelişimi, acılarıyla dolu olan tarihi dir:

...Hadinin şeir bazarıdı,
Füzulinin dağılmış məzarıdı,
Taleyin ələnən ələyidi,
Durna lələyidi.
Araz hörüyündən
Kəməndə düşmüş Sevidi.
“Ənəlhəqq” harayıdı
Ələsgərin sazıdı,
Qədim əlyazmasıdı –
Dahilər boylanır sətirlərindən...
Vətən... Vətən!..(S.Rüstemhanlı,1996:12)

Şiir başından sonuna kadar bu tür tarihi anımsama ruhunda yazılmıştır. Şiirde bu şekilde çağrışımlar o kadar doğal şekilde verilmiştir ki, sonuçta okurların hayalinde çokanlamlı, tam bir 'Vatan' sureti canlanmış oluyor, hem de tarihi anlar – anımlar orada başlıca yer tutuyor. Bu şiiri çağdaş şiirimizin en güzel örneklerinden biri olmanın yanısıra, hem de tarihsel olay ve olguları şiir diliyle yansıtmının en iyi örneği sayıyoruz.

'Selam, Gence Kapısı' şiiriye somut bir olayla ilgilidir. Şair Gürcüstan'da bulun duğu zaman Kutaisi civarındaki Gelati Manastırı'nda Gence kapısını görmüş, olaydan çok etkilenerek bu şiiri yazmıştır. Şair Gence kapısını – Vatan'ın gurbete düşmüş küçük bir parçası gibi selamlıyor, derdini onunla paylaşıyor:

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
Sayı: 36 Mayıs – Haziran 2013
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
<http://www.akademikbakis.org>

Salam, Gəncə qapısı,
Qürbətdəki qardaşım.
Salam, duzum, çörəyim.
Poladlaşan göz yaşım!
Əllərimin izini
itirməmiş qar, yağış
həsrətli gözlərimdən!
Düz səkkiz əsrdir ki,
qapandığın olmamış... !..(S.Rüstəmhanlı,1996:12)

Vatan tarixinin bir parçasına – cansız eşyaya bu tür mahremce hitap, bu tür duygulu yaklaşım S.Rüstəmhanlı şiiri için hiç de olağanüstü bir özellik sayılamaz, tersinə onun sunuşunda halkın ve vatanın kaderi o küçük gözüken detaylarda genişliyi ve derinliyiyle ortaya çıkmaktadır:

Salam, Gəncə qapısı!
Sənin daş qulağında
Milyon zinqrov səsi.
Qapı desəm, az olur,
Sən mənim ürəyimin,
Ruhumun möcüzəsi!
Bilmirəm nə vaxt açdım
səni, kimin üzünə?
Fəlakətin üzünə,
Dərdin, qəmin üzünə...
Bağlamaq çətin oldu
Sonra açdıq yolları
Nələr getdi, nə zaman
Hansı darvazalardan
“Vətən boyda bazar”dan? !..(S.Rüstəmhanlı,1996:55)

Görüldüğü gibi, şiirde tarih, geçmiş yine de vatan kavramını belirleyen önemli etkenlerdir. Şairin güçlü inancına göre, vatan ilk önce yurdun, elin tarihi ve bununla ilgili hafıza, bellek demektir.

Eleştirmen Ş.Alişanov'un kanaatine, bu S.Rüstemhanlı'nın ve sözü geçen diğer şairlerin değil, bütünlükte çağdaş Azerbaycan şiirinin mevkii, ilkesi ve bedii platformudur. Bugün halkımızın milli düşüncesinin gelişmesinde şiirimizin rolünün büyük olması da bundan kaynaklanmaktadır.(Ş.Alişanov,1994:105)

Eleştirmenin kaydettiği gibi 'tarihsel ve kültürel geçmişin bugünkü şiirle yorumlanması zamanı şiirin toplumsal – sosyal tutumu tazelenir, bu tazelik hem de şiire usluup açısından zenginlik kazandırıyor'.

Çağdaş politik şiirde tarihi geçmişin yansıtılması üzerine konuşurken ister istemez Sovyet politik rejimi ve komünist ideolojisiyle bağlı tarihi olayları ve kişileri (Lenin, 26 Bakü Komiserleri, 28 Nisan, 1 Mayıs ve s.) terennüm eden 'bedii' örneklerle de göz atmamızın yararı vardır, zannimizce. Elbet ki, ayrı ayrı şairlerin yaratıcılığına dayanarak ko nuyu derinden, hertaraflı şekilde araştırmak mümkündür. Fakat bunun bütünlükte dönemin, zamanın ruhundan doğduğunu ve ayrı ayrı sanat adamlarının hangi konulardan yaz masına rağmen bu konuyu nasılsa kendinisavunma prizmasından ele aldıklarını düşünecek olsak, o zaman dönemin derinden araştırılması söz konusu değildir. O yüzden de biz burada sadece genel konulara değinmekle yetineceğiz.

Bütün bu özellikleri dikkat merkezinde tutan edebiyat uzmanı Yaşar Karayev şöyle yazıyordu: 'Geleneksel, bayağı, belâğatlı ürünün baş alıp gitmesine, aşırı övücü, 'sınıflı', 'partili' şiirin 'yüksek' kürsülerden okunmasının siyasetçi ve işpaz edebi kurum larda hala mevcut olan resmi törenlerin terkip hissesi olarak kalmasına rağmen, bütünlükte Azerbaycan şiiri en faal ve canlı şekilde aramalarını sürdürmekteydi. Tarihin, hafızanın, çağdaşlığın dolaylarında o 'zaman' ve 'ben'le ilgili gerçeğin peşindeydi. Gerçeğin peşinde olan şairse hiç bir zaman aynı mihverde dönmüyor.(Y.Karayev,1996:507)

SONUÇ

Kaydettiğimiz gibi, Lenin, Oktobr ve s. gibi politik konular daha önceki yıllardan farklı olarak geride bıraktığımız yüzyılın 70 – 90'lı yıllarında çağdaş politik şiire anlam olgusu değil, bir bilgi unsuru gibi girmiştir. Çağdaş politik şiiri temsil eden şairlerin büyük kısmının (R.Rza, O.Sarıvelli, N.Hazri, B.Vahapzade, H.Rza, A.Kürçaylı, T.Bay ram, M.Araz ve b.) bu konuda eserleri vardır.

Geçen yüzyılın 30 – 40'lı yıllarındaki şiirden farklı olarak 70 – 90'lı yıllarda yazılmış şiirlerde bu konunun nasılsa dışsal etkene dönüşmesi edebiyatımızda milli kendine dönüş duygusunun güçlenmesiyle bağlıdır. Basılmış tüm şiir kitaplarında, derlemelerdeki ilk şiirleri müstesnasız olarak bu gibi eserler oluşturmaktadır. Fakat o konjektör sanat örneklerinin ardından dergilerde yer alan şiirler bazan birbirine zıt olmuştur. Tüm bunlar bir daha çağdaş politik şiirde bu gibi konuların – milli- manevi konularda şiirlerin yazılması ve yayınlanması için bir araç rolü oynadığını gösterir.

KAYNAKLAR

- Ağayev E. Azerbaycan Sovyet şiiri, – Azerbaycan dergisi, 1974.
Arif M. Şiirimiz hakkında. Azerbaycan dergisi, 1966.
Alişanov Ş. Sözün estetik hafızası. Bakü, Bilim, 1994.
Gkkerman İ.P. Razgovorı o Gete. M., Xudojestvennaya Literatura, 1986.
Kürçaylı A. Bütünlük, Bakü, Yazıcı, 1978.
Karayev Y. Şiir ve nesr, Bakü, Yazıcı, 1987.
Karayev Y. Tarih yakından ve uzaktan, Bakü, Sabah, 1996.
Mehmet İsmayil Umuttan asılan kılıçlar, Bakü, Yazıcı, 1995.
Rüstemhanlı Sabir Kan hafızası, Bakü, Yazıcı, 1986.
Salmanov Ş. Azerbaycan Sovyet şiirinin gelenek ve yenilikçilik sorunları. Bakü, Bilim, 1980.
Vahapzade B. Masal – hayat, Bakü, Yazıcı, 1991.
Vahapzade B. Yeni şiirler. Bakü, Yazıcı, 1993.